

edificació tradicional (ARQUIT)

És difícil fer-se una idea global de l'edificació i la vivenda tradicional. Ens podem queixar, amb raó, de la manca d'estudis globals i seriosos al voltant de l'arquitectura autòctona, una espècie en vies de total extinció, mancança que tan sols podem suplir amb el testimoni personal i la recerca que l'autor del text ha fet en els darrers anys. El contingut del següent article fa repàs a una sèrie de qüestions bàsiques, tot i advertint que és il·lusori pensar que l'edificació o la vivenda han estat fixades des d'un temps immemorial i que mai no han patit canvis. Ben al contrari, no podem oblidar les diferències de posició econòmica entre les famílies, la mudança dels costums o la versatilitat del treball, que feia combinar ocupacions tan contraposades com la pesca, l'agricultura, la ramaderia i el comerç.

1. Tipologia. Les cases estaven construïdes a partir d'una sèrie de murs paral·lels a la façana. Depenent d'això, el cos principal de l'edificació donava lloc a cases d'una o dos naus o navades, separades per un mur central o mur carregador, la qual cosa donava després una coberta d'una o dues caigudes, és a dir, a una o dues aigües, segons que la teulada tinguera una única vessant cara a l'exterior o dues vessants oposades. Al voltant d'aquest esquema bàsic, el qual és l'origen de quasi totes les edificacions, es desenvolupaven cossos afegits a la part posterior, fins arribar al pati, que era a la part posterior i l'element imprescindible de la vivenda. La tipologia bàsica podia tindre una o més plantes, com ja veurem, d'acord amb les necessitats funcionals de l'habitatge. En el cos principal, al qual s'entrava per una porta central de dues fulles o entrada de carro a la qual donaven l'estança principal o menjador, amb la llar del foc i els dormitoris, mentre que als cossos interiors es trobava la cuina i d'altres dependències.

2. Materials i tècniques. La construcció era molt elemental. Les parets, molt grosses, estaven fetes de pedra sense treballar barrejada amb morter de calç. Les bigues eren de fusta, molt sovint de pi, encara que per aprofitar els materials podien ser de qualsevol altre arbre, inclòs de pitera. En les construccions més casolanes, les bigues eren redones, és a dir, troncs directament utilitzats. A finals de segle XIX, amb la millora de les comunicacions començaren a fer-se servir fustes de qualitat com la mobila (vegeu **mobila ARQUIT**.) La

part superior de la boca de les portes eren també de fusta, suportats per una biga travessera que hi feia de pont. Les finestres estaven tancades amb reixes de ferro o barrots de fusta en les cambres i dependències secundàries. Els forjats, com ja s'ha dit, estaven fets de bigues i l'espai entre bigues podia ser recte o en forma d'arc o revoltó. Les teulades estaven fetes amb un canyís sobre les bigues i al damunt del canyís anaven les teules; en algunes ocasions, per tal d'aconseguir un millor aïllament, el canyís s'igualava per davall i per dalt amb una capa d'algeps. Aquests sostres tenien molt poca capacitat d'aïllament per la qual cosa eren i són molt freds a l'hivern i molt calents a l'estiu. Per això, d'ençà dels inicis del segle XX, els sostres dels pisos alts dels edificis es feien dobles: l'inferior és un entramat de canyís que penja de les bigues mitjançant unes fustes. Les teules tradicionals eren les arrodonides o teules àrabs, mentre que al voltant de 1910-1920 s'introduí la teula plana o alacantina, bàsicament en la construcció de xalets. Les cases s'emblanquinaven amb calç, tant per dins com a l'exterior. A la part interior, la calç podia tintar-se amb colors i els més habituals eren l'ocre i el blau. Exteriorment no hem conegut casos de policromia a l'estil de la Vila Joiosa, per bé que hem trobat en alguna restauració restes de pintura, en color blau, enquadrant portes i finestres. La forma més humil de pavimentar l'interior era la tècnica del trespol o trespolada, un estucat d'algeps molt fi, que ben igualat, donava lloc a una superfície continua i lluenta. També podíem trobar un característic enrajolat, conegut pel nom de matacà, i que consistia en unes rajoles planes i rectangulars de fang, identificables per les incisions en forma corba a la part superior. El més corrent era combinar un paviment de matacà en les habitacions principals i en la cuina amb el trespol de les secundàries. Els patis, quadres, emparrats d'entrada, almàsseres i dependències semblants tenien un sòl de terra xafada, que de tant en tant calia arruixar amb aigua. La rajola vitrificada i pintada a mà, típica de finals del segle XVIII tan sols hem pogut identificar-la en paviments de les cases benestants, com més endavant ressenyem. Darrerament, a l'inici del segle XX, s'implantaren les rajoles hidràuliques, fetes per un procediment industrial de premsat. Aquests paviments foren inicialment un luxe, més tard generalitzat per la fabrica Olcina (vegeu **Fàbrica de mosaics Desiderio Olcina ARQUIT**.). La peculiaritat

del paviment hidràulic és el dibuix que imita el mosaic o el teixit de les catifes.

3. Parts dels edificis. L'entrada de carro: Es diu de la configuració característica de les construccions valencianes. Malgrat el nom, això no vol dir que a totes les cases entrara un carro, ben bé indica una tipologia en la qual hi ha un passatge que travessa les dues naus de la casa fins al pati, on s'obri una porta, tal vegada per la reminiscència rural de mantenir el bestiar dins de la casa. L'entrada de carro queda comunicada, sense portes amb la sala o menjador, on ja hem dit, és troba la llar del foc, amb una ximenera i també un armari aparador tancat amb un enreixat de fusta. La cuina: Quan no es cuinava en la llar o a l'exterior, costum molt estesa, les cuines estaven en la part del darrere, donant al pati. Encara hem conegut cuines exteriors obertes, al pati, on tan sols hi havia un part coberta damunt el banc. No hem pogut datar la introducció del foc de carbó, amb llars rudimentàries, que més endavant (1920) deixarien pas a un moble-cuina de ferro nomenat cuina econòmica. No obstant, per comoditat, es popularitzaren els xicotets foguers de querosé. Les piles d'escurar (de pedra artificial o marbre) són relativament modernes, potser no més enllà del segle XIX, atès que hem vist com s'escurava a l'exterior, en gran llibrells de terrissa. Els patis: forma una part molt important de la vivenda, es trobava la cisterna (Vegeu **cisterna ARQUIT.**) i el comú o excusat, també els galliners. Les cambres: moltes cases tenien cambres a la part de dalt, un espai multifuncional. (Vegeu **cambra ARQUIT.**) Al llarg del temps, segons creixia la necessitat d'espai, les cambres varen anar adaptant-se com un lloc habitable, naixent així una nova cambra a la part de dalt de l'edifici, que en alguns casos va ser dividit per plantes a conseqüència de les herències familiars.

4. La vivenda urbana. Malaventuradament són molt pocs els exemplars d'edificis històrics que tenim a l'abast. La casa de la família Orts, al carrer del Metge Cosme Bayona i la de la família León, a l'Alameda, pertanyen a finals del segle XVIII. Aquesta segona és particularment interessant perquè conserva el reixat i la fusteria original, amb portes i finestres de quarterons. De la casa dels Orts encara es conserven part dels paviments de ceràmica valenciana del segle XVIII que la casa tenia originalment. Tanmateix, la casa veïna de Cazorla, ja enderrocada, hi havia enrajolats de l'època pintats a mà. Totes segueixen la tipologia bàsica, encara que d'una grandària considerable tenen en comú la distribució. La casa

dels Orts té tres plantes, i prèviament a la reforma, a la planta baixa estaven la sala, el menjador i la cuina i part dels dormitoris; una escala accedia a la planta principal, on es trobaven els dormitoris amb alcova i sales; la tercera planta era una cambra. A finals del segle XIX i principis del XX ja es fan construccions de bona factura, totes de tres plantes, gràcies a la qualificació professional dels mestres d'obra i les despeses dels propietaris. De mitjans del segle XIX ens queda la casa núm.38 del carrer del Passeig de la Carretera, antiga farmàcia de José Vives (Vegeu **farmàcia MED.**), un edifici molt suggestiu que ens mostra la configuració original de les antigues botigues, amb les clàssiques portes de fusta. Als inicis del segle XX ja hi trobem cases amb entrades i arcs de pedra picada, reixat industrial i l'enrajolat de rajola hidràulica, fins i tot en els volats de la teulada. D'aquesta època daten les cases núm. 42 i 48 del carrer del Passeig de la Carretera (1908), l'hort de Colon o la casa núm. 12 del carrer del Rosari. També hi tenim alguna casa amb influències modernistes al carrer del Passeig de la Carretera, on antigament va estar l'oficina del telègrafs. De la influència del Art-Deccó ens queda la casa Senabre a la plaça del Torrejón, un edifici dels anys 1930 destinat al lloguer i que conserva, en conjunt, l'aspecte original.

5. La vivenda rural. Té una configuració molt semblant a la vivenda urbana. Si de cas, matisar que la vivenda rural no sempre era habitada de manera permanent: l'economia de Benidorm feia que hi haguera un tràfic estacional, depenent de les collites, la qual cosa obligava a una transhumància a les hortes o d'altres propietats. Les cases tenien un accés perpendicular al camí principal i paral·lel a la façana, accés que dóna lloc a un emparat, una pèrgola amb pilars que suportaven unes bigues, més endavant ferros, sobre el qual s'estén una quadrícula de canyes. A l'ombra de l'emparat, a la part davantera de la casa, hi havia un banc corregut i la cisterna amb la pica de pedra. Era corrent que les cases tingueren un forn àrab, sempre a un costat, forn que de vegades compartien diverses famílies de la contornada fent tornos per a pastar i coure. Allò més característic de la vivenda rural eren les cambres que, de vegades, s'ubicaven com un cos independent i un accés exterior. Al camp existia un corral posterior, amb galliners i altres dependències, com una cambra per a la cabres, els matxos o el porc. De forma testimonial, encara hem conegut altres parts de la vivenda destinades al vi, el celler. L'arrancament de les vinyes a final del segle XIX ens ha privat de

conèixer en directe la cultura de la pansa i el vi. Hem vist explotacions que conservaven el safareig, uns bassa elevada adossada a la edificació i el cellers, un semisoterrani on s'aguardava el vi. També tenim notícies de l'existència de riu-raus, el lloc on s'assecava el raïm de la pansa, sempre, pel que sabem, el riu-rau era una edificació molt precària una mica allunyada de la casa per tal d'evitar les mosques i insectes. Els masos: l'existència d'una cultura d'interior ha estat deixada de costat, en tant que considerat un fenomen marginal. Els masos eren el centre de complexes explotacions agrícoles on els amos feien estades temporals. Situats a l'interior del terme, al voltant de l'antic camí de Finestrat i sempre prop de fonts naturals, els masos són construccions adaptades a la ramaderia amb grans corrals, cellers i també allotjament per als treballadors temporers de l'explotació. Els més significatius eren, per la seua història, el mas Sant Agustí, antiga propietat del frares agustins de la Vila Joiosa i més endavant de la família Thous, avui quasi enrunat i del qual cal destacar la gran cisterna i les voltes de rajola de l'antic celler. Seguint camí cap amunt encara trobem el mas de l'Alt (o de l'Altet) i, per fi, el mas d'en Mig. La vivenda rural senyorial: ja des del segle XIX sabem de l'existència d'edificacions senyorials vinculades a grans explotacions agrícoles com és el cas de les finques La Mitja Llega o La Lloma. En les darreries

del segle XIX i els inicis del segle XX contemplem el naixement d'un nou fenomen edificador. La nova classe social emergent, marins i capitals repatriats de les antigues colònies d'ultramar, va donar lloc a nous costums. Una en va ser la transformació de les vivendes rurals en habitatges d'estiueig. Al llarg de la carretera General i en paral·lel amb la línia de ferrocarril, aparegueren aquests edificis. Meitat centres d'explotació agrària, meitat residència estival, els edificis recollien funcions diverses. D'un costat estava la residència dels propietaris o casa principal i al seu voltant, la casa dels casers, les almàsseres, els corrals i totes les dependències de la vida agrícola. Aquestes cases adaptaven la tipologia tradicional, tot i que adobant-lo amb un to més cosmopolita, en consonància amb l'estil dels xalets de la platja de Llevant. Pel que fa a les dependències auxiliars, la casa dels casers passà a allotjar-se a la planta baixa (San Pedro 1895, La Foia Manera, Villa Laura 1920) encara que adoptaren noves configuracions (Villa Sagua, Can Bou, la casa del Senyoret, La Mitja Llega) en la qual el cos principal de la casa es prolonga al darrere formant un pati en forma d'U, un costat del qual era ocupat per la vivenda dels casers, l'altre per dependències agrícoles, els carros i les tartanes i la part del darrere per una almàssera.(Vegeu **almàssera** ARQUIT.)

Diccionari de Benidorm